

La fraseologia vista des d'una doble perspectiva: sincrònica i diacrònica¹.

M. Àngels Fuster & Elena Sánchez
Universitat d'Alacant

1. Introducció

La fraseologia es compon d'unitats polilèxiques que es caracteritzen pel fet de tenir un valor afegit en relació amb les combinacions lliures de paraules. Açò fa que les unitats fraseològiques (UFs) presenten –entre d'altres– una peculiaritat significativa. La cadena de mots que les componen tenen una doble vida: com a unitat i com a mots amb vida pròpia.

Des que es va introduir la distinció entre sincronia i diacronia, aquesta ha estat tinguda en compte en els estudis lingüístics, ja siga de forma expressa o tàcita; i, en la mesura del possible, s'ha intentat evitar la interferència d'elements d'un dels eixos en l'altre. En canvi, pel que fa a la fraseologia, lingüistes eminentment sincrònics s'han trobat amb elements que identificaven com a diacrònics i que tan sols podien explicar en clau de procés històric, fet que ha provocat que es barrejen les dues perspectives.

D'una banda, resulta molt atractiu estudiar les UFs des d'una perspectiva diacrònica, ja que es tracta d'unitats producte d'un procés de fixació, que provoca que s'hagen mantingut estables al llarg del temps. Com a conseqüència d'això, les identifiquem com a fragments del passat i ens crea curiositat conèixer-ne l'origen.

D'altra, també resulta atractiu estudiar-les des de la sincronia, ja que es tracta d'unitats vives en la llengua actual o en el tall sincrònic elegit, que tenen una entitat pròpia com a unitats. Considerem aquestes perspectives com a complementàries, ja que ambdues aporten informació addicional necessària per a la completa descripció de les UFs, però s'ha d'evitar la interferència entre elles. És a dir, que a cada moment s'ha de saber quin punt de vista s'està adoptant. Per il·lustrar-ho d'una manera fraseològica: *no es pot mirar al plat i a les tallades*.

Fins ara, pel que fa a la llengua catalana, no trobem un tractament específic de la fraseologia diacrònica, tot i que aquesta ha sigut tractada de forma indirecta en alguns treballs, que tenien com a objectiu l'anàlisi d'altres aspectes, però no s'han dedicat a l'estudi de l'evolució històrica de la fraseologia. A tall d'exemple, citem els aspectes tractats en algunes d'aquestes investigacions: compilacions de parèmies (Conca 1987); anàlisi d'unitats fraseològiques en obres literàries determinades, com ara Ramon Llull, Salvador Espriu o Ausiàs March (Eberenz, Vernet, Martines 2003 i 2007, i Sánchez López); estudi de la funció de determinades parèmies en la literatura (Conca & Guia 1993); procés de gramaticalització en relació amb la fraseologia (Pérez Saldanya 1997; Pérez Saldanya & Salvador 1995; Cuenca).

Pel que fa a l'àmbit hispànic, som davant una situació semblant. No hem pogut

¹ Aquest treball s'inscriu en la matriu dels projectes d'investigació, dirigits pel Prof. Josep Martines (UA, IEC), "Gramàtica del Català Antic" (finançat pel MICINN [Ref.: FFI2009-13065/FILO]), "Constitució d'un Corpus per a la Gramàtica del Català Antic" (finançat per l'Institut d'Estudis Catalans [Ivitra-IEC/PT2008-MARTINES01]), "Gramàtica del Català Modern (1601-1834)" (finançat pel MINECO, Ref. FFI2012-37103). D'altra banda, també al si dels projectes Digicotracam (Programa PROMETEO de la Generalitat Valenciana per a Grups d'Investigació en I+D d'Excel·lència [Ref.: PROMETEO-2009-042], "aquest és un projecte cofinançat pel FEDER de la UE"), i el "Grup d'Investigació en Tecnologia Educativa en Història de la Cultura, Diacronia lingüística i Traducció" (finançat pel Vicerectorat de Tecnologia i Innovació Educativa de la UA [Ref. GITE-09009-UA]). Tots aquests projectes se situen en la matriu l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA] de la Generalitat Valenciana (ISIC/012/042).

trobar una reflexió sobre la fraseologia des d'un punt de vista diacrònic, encara que Corpas inclou consideracions de caire diacrònic en la descripció de les diferents UFs, que es veuen reflectides en la classificació final que proposa. Corpas (21-27) no tematitza la fraseologia diacrònica, però en fa referència no explícita quan explica les característiques lingüístiques de les unitats fraseològiques, com ara la institucionalització, l'estabilitat i la idiomàtica. Segons l'autora, aquestes característiques són resultat d'uns processos, sense tenir en compte que els processos que afecten l'evolució de la llengua són, per definició, diacrònics. Fins i tot concreta que l'estabilitat és el resultat de la fixació i l'especialització semàntica, conceptes molt relacionats amb la diacronia i en els quals aprofundirem més avant. A més, tracta conceptes que pertanyen marcadament a l'eix diacrònic, com ara els tipus de modificacions (235-251), la *petrificació semàntica* (181-183) i la interpretació estàndard en l'apartat de les parèmies (163-165).

Ruiz Gurillo (2001), encara que no palesa el seu enfocament diacrònic, descriu el procés de fraseologització i l'explica a partir del concepte cognitiu de la gramaticalització. Recorda que la metàfora i la metonímia són els mecanismes normals de la creativitat de la llengua i, a més, els considera l'origen de les UFs. Així que, de manera indirecta, parla de l'origen i l'evolució de les UFs.

Si ens traslладem a l'àmbit europeu, ja trobem algunes recerques dedicades explícitament a la descripció dels processos històrics que afecten la fraseologia. Concretament, des de l'àmbit germànic ens arriba fins i tot un al·legat en favor de l'adopció d'una perspectiva diacrònica en la fraseografia² (Dräger). Aquest autor és membre d'un projecte dedicat a la creació d'un diccionari de fraseologia diacrònica en línia³ i, en el transcurs del treball de recerca previ, ha detectat un tractament molt limitat de la fraseologia per part dels diccionaris. En cas que aquests diccionaris incloguen alguna informació de caire històric, el tractament es limita a dues instantànies estàtiques d'un tall sincrònic antic i d'un tall actual, de manera que no reflecteixen l'evolució de les UFs, fet que l'impulsa a reivindicar la plasmació dels processos diacrònics que deixen la seua empremta en les UFs. Tot i que se centra en la fraseografia aplicada a la llengua alemanya, els termes i els conceptes que utilitza per a la descripció del seu enfocament resulten molt útils en l'estudi de la fraseologia en general i, en el nostre cas, per a l'aplicació a les llengües romàniques.

Aquest al·legat forma part d'una monografia dedicada als aspectes de la fraseologia i fraseografia històriques (Filatkina 2012), que, al seu torn, és fruit d'un projecte de recerca que té com a objectiu investigar la formació de combinacions de paraules en alemany i la seua dinàmica i varietat sociocultural des d'una perspectiva diacrònica⁴. La mateixa Filatkina (2007, 224) detecta, quant a l'alemany, 250 articles secundaris sobre fraseologia antiga, en els quals tan sols es té en compte la informació sobre l'origen i no es pren en consideració ni l'aspecte cultural, ni el lingüístic. Els projectes HiFoS i OLdPhras tracten d'omplir aquest buit amb perspectives complementàries: el primer es dedica a investigar el llenguatge formulaic antic (mitjançant el qual es creen les UFs) i les tradicions, mentre que el segon se centra en l'evolució de les unitats fraseològiques. Així cobreixen tot el procés pel qual passen les combinacions de paraules fins que es

² Ací fem referència a un capítol de llibre escrit en alemany titulat "Plädoyer für eine diachrone Perspektive in der Phraseographie." Al llarg de l'article farem referències a diverses publicacions i projectes redactats en anglès i en alemany. Ens hem pres la llibertat de traduir-los i citar-los directament en llengua catalana.

³ Online-Lexikon zur diachronen Phraseologie [http://oldphras.unibas.ch/GetSimple_3.0/]

⁴ Historische Formelhafte Sprache und Traditionen des Formulierens [<http://www.hifos.uni-trier.de/>]

converteixen en fraseologia i més enllà. Considerem que aquest enfocament, que s'ha encetat recentment en l'àmbit germànic, pot resultar molt productiu pel que fa a l'estudi de la fraseologia.

Com hem dit adés, tot i que diacronia i sincronia són perspectives complementàries, l'investigador ha de tenir clar quina adopta a cada moment a fi de tenir una posició clara en relació amb la matèria estudiada. Així podrà explotar al màxim la potencialitat de cadascuna d'aquestes aproximacions:

- a) Una perspectiva diacrònica ens permet retre compte de l'origen (l'etimologia), els processos i les modificacions no puntuals a què se sotmeten les UFs.
- b) Una perspectiva sincrònica ens permet fer la descripció dels components i de la unitat, explicar-ne el significat (la motivació) i establir una classificació.

2. Perspectiva diacrònica: de l'origen a l'actualitat.

La perspectiva diacrònica ens permet observar totes les fases de la vida d'una UF: des del seu naixement –l'origen, a partir d'una combinació lliure de paraules–, passant pel creixement –durant el procés de fraseologització, que la dota dels trets que la caracteritzen– i la vida com a UF “adulta” –on ja és una unitat completament formada, part de la societat (és a dir, del sistema de la llengua), i, per tant, pot patir tots els canvis a què es veu sotmés el sistema.

Concretament, la diacronia s'ocupa de l'evolució i dels processos que condueixen d'un estadi a un altre. En el cas de la fraseologia, aquests processos principals serien: la fraseologització i el canvi fraseològic.

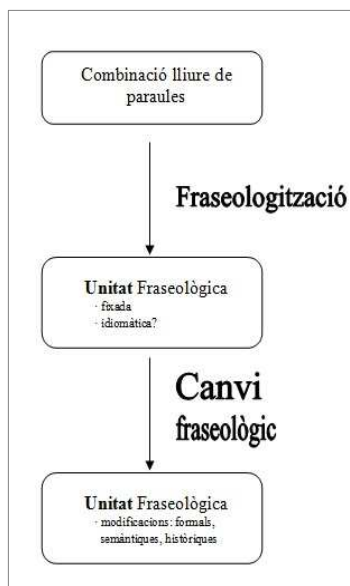

Fig. 1: Esquema simplificat de la vida d'una UF des d'una perspectiva diacrònica

A pesar que puga resultar obvi, abans de continuar amb la descripció de la perspectiva diacrònica considerem necessari fer un breu apunt epistemològic. Ens agradaria recordar que l'estudi diacrònic és una aproximació a la realitat, la recreació d'un model a partir de les dades que tenim en l'actualitat. Aquest fet implica que la manera de treballar és agafar mostres de diversos talls sincrònics i deduir els processos que van de l'un a l'altre. Per a observar l'evolució d'una UF, el primer pas consistirà a identificar-ne el testimoni més antic, assignar-li el valor d'“origen” i tractar de descriure'l de la forma més acurada possible amb les dades de què disposem.

2.1. Origen

Les UFs es formen a partir de combinacions lliures de paraules, de manera que aquest n'és l'origen. L'ideal de la fraseologia històrica seria detectar aquestes combinacions quan encara no han estat fixades i observar-ne l'ús i el comportament en context (en el tall sincrònic corresponent). Habitualment, en un inici, aquestes expressions presentaven un sentit recte, el qual s'identifica amb l'origen (l'etimologia) i, en el cas de les UF idiomàtiques, també amb la motivació inicial.

En aquest punt és important definir el terme motivació. Segons Piirainen (48), la motivació és el procés cognitiu mitjançant el qual els parlants poden “activar determinades estructures cognitives per entendre l'ús d'una expressió idiomàtica concreta i el significat que se li atribueix convencionalment. La relació entre els dos nivells conceptuals, entre la imatge mental que evoca l'estructura lèxica i el llenguatge figurat, es fa [així] comprensible per a ells”⁵. A cada tall sincrònic, si els parlants són capaços d'establir la relació entre els dos nivells conceptuals, l'expressió serà transparent o motivada; en el cas contrari resultarà opaca o no motivada. El fet que resulte opaca no significa que el parlant no sàpiga reconèixer-la i utilitzar-la, ja que en sap el significat figurat i les normes pragmàtiques, és a dir, la fa servir com a unitat.

Com comentàvem adés, la motivació inicial pot coincidir amb l'etimologia, però les motivacions posteriors solen variar. En molts casos el parlant no en coneix l'origen i és capaç d'establir la motivació (relació entre la imatge mental evocada a partir de les paraules i el sentit figurat) a partir del marc conceptual implícit en la UF. En altres, com que el parlant ja no és capaç d'establir la relació entre els dos nivells conceptuals, fenomen anomenat *desmotivació*, en dedueix una altra a partir de l'estructura lèxica, fet que fins i tot pot ocasionar un canvi del significat de la UF. Com que el parlant la considera arbitrària, busca una nova motivació o remotivació. En aquests casos, l'etimologia popular pot ser el desencadenant del canvi fraseològic.

2.2. Evolució

Una de les missions de la fraseologia diacrònica hauria de ser la reconstrucció del significat de les UFs al llarg del temps, així com del fil metafòric que ha guiat aquesta evolució. Com que no ens podem basar en processos cognitius reals –ja que no són observables directament, sobretot pel que fa a la diacronia–, ens haurem de basar en els canvis lèxics, estilístics i pragmàtics a l'hora de determinar el desenvolupament de les unitats fraseològiques. Considerem que aquesta evolució està dividida en dos processos: el procés de fraseologització i el procés de canvi fraseològic⁶.

El procés de fraseologització inclou tots els canvis que es produeixen des de la combinació lliure de paraules fins a la transformació en Unitat Fraseològica en el punt de fixació més alt. Hem de tenir en compte que, en aquest punt, la UF ja funciona com a signe lingüístic autònom i pot experimentar tots els processos típics del canvi lingüístic, que, aplicats a aquest tipus d'unitats, anomenarem canvi fraseològic. Aquest procés inclou totes les transformacions (no puntuals) que pateix la UF ja fixada.

Ja des de l'inici ens agradaria distingir entre unitats més senzilles i unitats més

⁵ “activate certain knowledge structures to make sense of the use of a given idiom in the meaning conventionally ascribed to it. The relationship between the two conceptual levels, between the mental image evoked by the lexical structure and the figurative meaning, becomes comprehensible to them.”

⁶ Fleischer (193-194) i Barz (193) anomenen aquestes fases “procés de fraseologització primari,” quan es tracta de la transició de la UF des d'un sentit recte a un sentit figurat, i “procés de fraseologització secundari” quan es produeixen canvis del significat fraseològic en la unitat fixada.

elaborades, que duren camins vitals paral·lels, però amb algunes diferències. Considerem que les unitats senzilles naixen com a combinacions lliures, passen a combinacions amb unes determinades restriccions combinatòries (col·locacions) i, si continuen fixant-se, assoleixen l'estatus de combinacions totalment fixades (locucions). Les més elaborades, en canvi, ja sorgeixen amb una forma relativament estable⁷ i van consolidant-se i popularitzant-se al llarg del temps, fins que assoleixen el grau màxim de fixació.

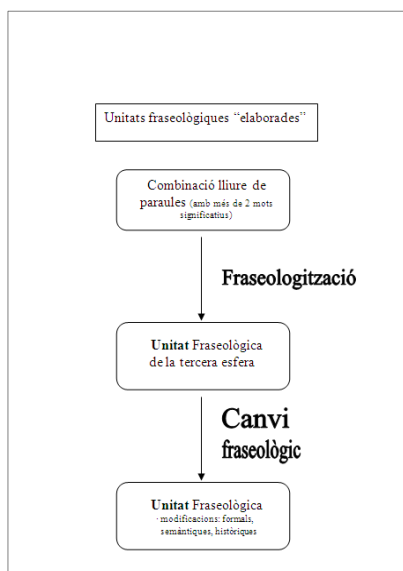

Fig. 2: Evolució d'una UF senzilla

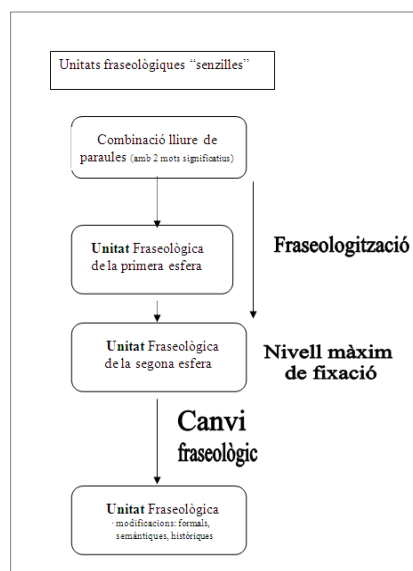

Fig. 3: Evolució d'una UF elaborada

És obvi que no totes les UF passen per la totalitat de les fases que presentem, algunes assoliran un determinat grau de fixació en un moment determinat i després desapareixeran, i d'altres mantindran una estabilitat sorprenent fins als nostres dies. De manera que la nostra descripció s'ha d'entendre com a un model idealitzat que representa el màxim d'opcions.

2.2.1. Fraseologització

La fraseologització és el procés mitjançant el qual una combinació lliure de paraules es transforma en una unitat fixada –en diversos graus– amb un valor afegit, que provoca que els parlants l'analitzin com a conjunt. Alguns autors (Fleischer 1983; Barz 1985) consideren que l'adquisició de sentit figurat és també un tret essencial d'aquest procés, cosa que implicaria que totes les unitats resultants són idiomàtiques. Nosaltres preferim la concepció de Munske (488) que proposa restringir el terme *fraseologització* a l'aspecte específic d'assoliment de fixesa i reproduïbilitat que acompanya qualsevol tipus de creació d'UF.

Aquesta concepció és compartida implícitament per Corpas (23-27)⁸ i Ruiz Gurillo (2001, 118), qui assimila, com hem dit abans, el concepte de fraseologització al de gramaticalització i explica que és un procés que afecta gran part de les unitats de la llengua i que en facilita l'evolució. Segons aquesta autora, la gramaticalització no fa tan

⁷ Sovint, aquestes unitats més elaborades estan originades per la intertextualitat. Aquest concepte ha estat tractat en profunditat per Piirainen (49).

⁸ Corpas afirma que una de les característiques de les UF és l'estabilitat (la institucionalització), que inclou la fixació i l'especialització semàntica (o lexicalització), el grau màxim de la qual és la idiomàticitat. Així que no considera que totes les UF hagen de ser idiomàtiques.

sols referència al procés físic de “fusió de diversos elements en una sola unitat lèxica,” sinó que també inclou les conseqüències pragmàtiques dels canvis que formen part del procés.

En el cas de les unitats idiomàtiques, a banda del procés de fixació, entra en joc un procés especial de fraseologització anomenat *idiomatització* (Dräger, 212), que fa que aquestes adquirisquen un valor afegit de caire semàntic, que pot estar provocat per la metàfora o la metonímia. A més, les UFs poden també adquirir idiomàticitat a conseqüència del canvi lingüístic o històric. Açò és el que Corpas (27) denomina *oscurización histórica*.

Coulmas (35) declara que la idiomatització és el procés d’innovació més important de la llengua, ja que consisteix a assignar un significat a un signe compost per determinats elements, procés que és molt més fàcil que crear un nou signe arbitrari elemental. Coulmas parla de signe compost perquè descriu el procés d’idiomatització (adquisició de sentit figurat) únicament aplicat a les unitats polilèxiques. Ens agradaria afegir-hi que l’assignació d’un nou significat a un signe (monolèxic) ja existent és un mecanisme ben conegut de l’evolució lingüística. En relació amb açò, Ruiz Gurillo (2001: 110) destaca que la metàfora o la metonímia són procediments que formen part dels mecanismes normals d’innovació de la llengua, però que la diferència quant a les UFs és que en aquest cas han estat fixats.

En el cas de les UFs idiomàtiques, un dels primers passos pel que fa a la transformació de combinació lliure a combinació fixada –és a dir, del procés d’idiomatització– és el pas del sentit recte a sentit figurat (Fleischer 1983: 193-194; Barz 1985: 193). En molts casos, la lectura inicial pot acabar desapareixent, en altres, continua de forma paral·lela, tot i que no ha de coincidir totalment amb el significat inicial (Dräger, 212).

Tot i que reconeix que la idiomatització és un procés dinàmic en què intervenen l’estabilitat i la creativitat, Howarth (216) en descriu un esquema idealitzat de les fases: combinació lliure de paraules > combinació restringida de paraules > combinació de paraules amb sentit figurat > expressió idiomàtica pura (Howarth 2000: 216). Aquest esquema coincidiria amb la declaració de Corpas (25) segons la qual la idiomàticitat és el grau màxim d’especialització semàntica. Quan una expressió ha arribat a ser totalment idiomàtica, el parlant del tall sincrònic corresponent no és capaç de trobar-ne la motivació del significat fraseològic, de manera que a pesar que sàpiga fer-la servir, la identifica com a opaca (no motivada).

Com expliquem en l’esquema que presentem a continuació, una vegada ha conclòs el procés de fraseologització (o d’idiomatització en el cas de les UF idiomàtiques), la UF ha assolit el grau màxim de fixació, de manera que disposem d’una nova unitat de la llengua. Aquesta unitat no és monolítica i continuarà evolucionant i patint les conseqüències del canvi lingüístic.

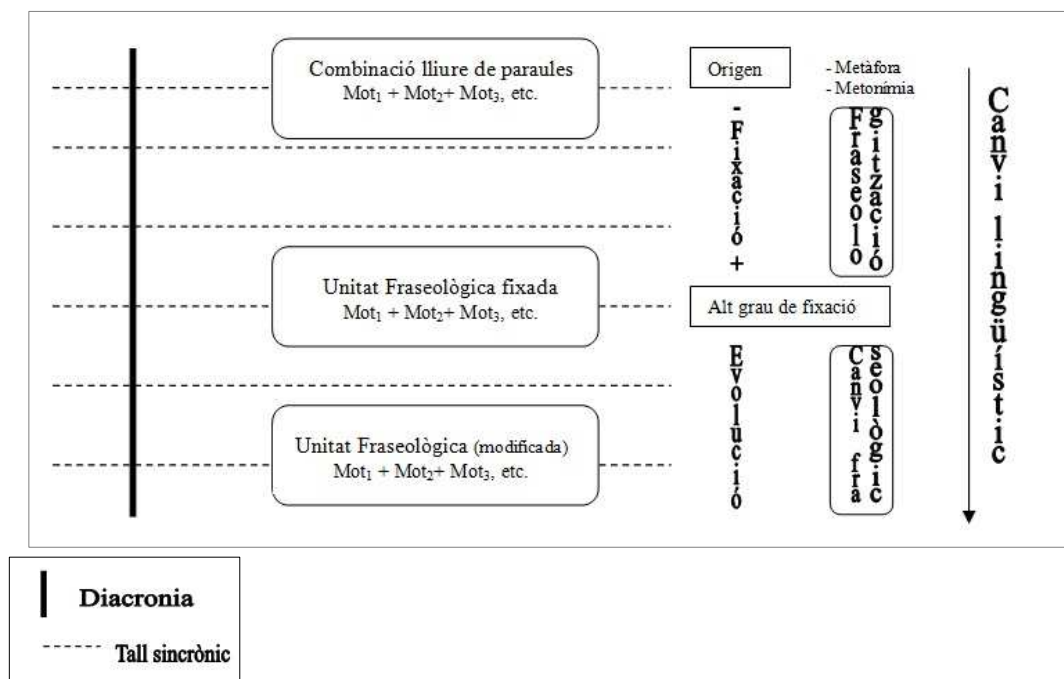

Fig. 4: Esquema dels efectes del canvi lingüístic en les UFs.

2.2.2. Canvi fraseològic

El fet d'estudiar les UFs des de la diacronia ens permet, a més d'explicar els processos que pateixen fins a constituir-se, observar un altre fenomen: el canvi fraseològic⁹. Llevat d'algunes excepcions (Howarth, Dräger), aquest conjunt de processos no ha estat tractat pels investigadors, a pesar que resulta particularment interessant, ja que es tracta de les conseqüències de l'evolució històrica en un element lingüístic que presenta polilexicalitat i sentit figurat.

Segons Dräger (205), aquest canvi afecta tres nivells interrelacionats de la UF: el nivell formal-estructural (variació lèxica i morfosintàctica), el nivell semàntic (denotació i, especialment, connotació), i el nivell històric (evolució semàntica dels mots, evolució dels referents i de la cultura: motivació i remotivació). Al nostre parer, aquests nivells coincideixen, aproximadament, amb els tres vessants del signe lingüístic: el formal-estructural es relacionaria amb el significat, el semàntic amb el significat i l'històric amb el referent. Açò no resulta sorprenent, ja que analitzem l'evolució d'una unitat lingüística fixada.

El primer component del canvi fraseològic, que afecta el *nivell formal-estructural*, té en compte les modificacions pel que fa als elements (mots) que componen la UF. Com que durant la fraseologització han estat sotmesos a un procés de fixació, una restricció combinatòria, sembla que el nombre possible de variants deu haver-se reduït (Burger). Tot i això, Burger (24) identifica 5 tipus de variació:

- a) Variació gramatical: *veure les orelles al llop / veure l'orella al llop.*
- b) Variació lèxica: *anar brut com una guilla / anar brut com un porc.*
- c) Variació del nombre de components: *estar a la lluna / estar a la lluna de València.*

⁹ Terme introduït en alemany, *phraseologischer Wandel*, per Dräger 2012, que al seu torn s'inspira en el anglès *phraseological change* (Howarth 2000: 220). Tot i que no coincideixen plenament, ja que Howarth se centra bàsicament en aspectes semàntics. Atenent a la tradició i significat que tenen els termes *canvi lingüístic* i *canvi semàntic* en català, considerem que *canvi fraseològic* és la denominació perfecta per a aquest procés en la nostra llengua.

d) Variació topològica (d'ordre): *ab treball e pena / ab penes i treballs*.

e) Variació de la valència externa: *Deixar algú a la lluna de València / Quedar a la lluna de València*.

Atenent al principi d'economia del llenguatge, sembla lògic que, una vegada assolit el grau màxim de fixació, hi deu haver un nombre mínim de variants. Però, al seu torn, aquestes poden patir modificacions. Segons la teoria, la modificació és un canvi voluntari en la UF que es fa de forma ocasional per a la redacció d'un text concret. En la pràctica i, sobretot pel que fa a la llengua antiga, on l'investigador no pot fer servir la intuïció lingüística, és pràcticament impossible distingir entre modificació, variant i error, que es tracta d'una variació puntual i involuntària (Dräger, 2009).

L'única manera d'aproximar-nos a aquestes qüestions és mitjançant l'obtenció de dades del corpus de llengua antiga, que ens permeten observar l'ús i la fixesa estructural de les UFs, a partir de la freqüència de coaparició dels elements. En qualsevol cas, és interessant tractar d'esbrinar la forma "canònica" i les modificacions estructurals en diferents èpoques i fer-ne la comparació a fi de veure l'evolució.

El segon component del canvi fraseològic, el canvi a *nivell semàntic*, fa referència al canvi de significat fraseològic de la UF. Mentre que des d'una perspectiva sincrònica les UF solen presentar una monosèmia relativa (atribuïble al procés de fraseologització), si les observem en diacronia en podem descobrir tota la diversitat semàntica (Dräger 2012: 211).

Hem de recordar que les paraules que componen una UF, a partir de la fixació, porten una doble vida: com a unitat formada per components amb un valor fraseològic únic i com a components amb vida pròpia. De manera que no tan sols el significat idiomàtic de les UFs està subjecte al canvi semàntic, sinó també la combinació de paraules que el compona. Així, el canvi de significat d'algun dels components també afecta la unitat.

Les UFs presenten un significat denotatiu que s'ha generat en primer lloc a causa de dos tipus de mecanismes de caire translàtic: metàfora i metonímia. Tot i que es tracta de mecanismes que no són totalment arbitraris, quan es produeix l'estandardització completa del nou significat unitari, desapareix l'empremta del procés figurat i la UF es percep com a signe arbitrari (Dräger, 213); és a dir, es produeix una desmotivació del significat fraseològic. Si el parlant percep el significat de la UF com a arbitrari, tractarà de buscar-li una motivació, que probablement no coincidirà amb la inicial. En aquest cas es produeix un fenomen que s'anomena *remotivació*, que pot conduir al canvi de significat. Mitjançant la recerca diacrònica, es pot seguir aquest fil metafòric i es pot descriure l'origen, la motivació inicial, les motivacions posteriors i tots els significats fraseològics pels quals ha passat la UF.

Fins ara hem parlat del significat denotatiu de les UF, però també és important tenir-ne en compte el significat connotatiu. Les UFs adopten funcions d'ordre il·locuti, oracional i textual de la parla (Feilke, 59), per la qual cosa els matisos connotatius de la UF provenen de diversos aspectes de caire pragmàtic, estilístic i lèxic. Aquests matisos s'han de tenir també en compte en la descripció del significat fraseològic, ja que, al cap i a la fi, en formen part.

Al seu torn, la connotació presenta influències en la denotació, ja que intervé en el procés de canvi fraseològic. Malgrat que sembla una contradicció, el fet que la UF es mantinga estable fa que, quan varia el context històric, tant els valors (pragmàtics, estilístics i formals) del conjunt de l'expressió com els valors dels components es modifiquen. Açò sol tenir efectes en la connotació que poden desembocar en el canvi denotatiu.

El tercer component del canvi fraseològic palesa els efectes de l'evolució històrica

en la UF, tant pel que fa a les paraules, com als referents (del conjunt i dels components) i als elements culturals. Recordem que tractem amb unes unitats lingüístiques peculiars fixades en algun moment previ de la història de la llengua. En paraules de Coulmas (48) –a partir de Coseriu– tractem amb “un reflex de la diacronia en la sincronia.” Així, l’estabilitat d’una unitat fixa (la UF) –formada per components amb vida i evolució pròpies–, dins d’un sistema que evoluciona (la llengua i també la societat), provoca “anomalies” des d’un punt de vista sincrònic. Retre compte d’aquestes “anomalies” és una clara missió de la recerca diacrònica.

Considerem que per a explicar més clarament l’efecte de l’evolució històrica en les UF hem de fer una distinció entre les UFs no idiomàtiques i les UFs idiomàtiques amb sentit figurat. Les UFs no idiomàtiques poden esdevenir idiomàtiques amb el pas del temps, especialment per l’obscuriment d’alguns dels elements que la componen, el seu canvi de significat o de referent (originat pels canvis històrics externs a la llengua). Com avançàvem en l’apartat de la fraseologització, algunes UFs esdevenen idiomàtiques, no per l’acció de la metàfora o la metonímia, sinó per l’acció del canvi lingüístic. Aquesta evolució fa que algun dels seus components deixi d’existir o canvie de significat, fet que provoca que, a pesar de mantenir-se constant, la nostra percepció de la UF varie a causa d’elements externs. Segons Dräger (217), “el resultat d’aquesta resistència pel que fa a l’evolució lingüística o cultural solen ser elements únics que des d’una perspectiva sincrònica tan sols apareixen en frases¹⁰, fet que crea o augmenta la idiomàticitat del frasema.” Aquesta unicitat respondria a la metàfora del “mirall trencat,” que consisteix a considerar la llengua antiga com a mirall que en algun moment es va trencar i del qual, en l’actualitat, tan sols ens queden alguns fragments que han quedat fossilitzats en determinades expressions, entre elles les UFs. Les UFs que han esdevingut idiomàtiques a causa del canvi històric (i lingüístic), mantindran aquesta idiomàticitat i és possible que adquirisquen nova forma i nous significats a causa del canvi fraseològic.

En les UF que s’han generat a partir de la creació d’un sentit figurat, el canvis històrics, de les paraules i dels referents poden tenir una influència encara més profunda. Com que la motivació [primària] –segons Munske (488): la relació i procés de translació entre el marc que proporciona la imatge i el que la rep, que és l’origen del significat fraseològic mitjançant un procés figuratiu de tipus metafòric o metonímic– ja no és identificada pels parlants, que no coneixen alguna de les paraules, algun dels referents o algunes de les qüestions historicoculturals implicades en l’estructura lèxica de la UF, es produeix una desmotivació. La tendència dels parlants serà omplir aquest buit mitjançant l’etimologia popular, fet que provocarà una remotivació. Aquest fet podrà influir en el canvi de la forma i del significat de la UF. Al cap i a la fi, el canvi semàntic se sol produir quan es percep una arbitrarietat en la UF.

2.2.3. Exemple de l’evolució d’una UF: “A la lluna de València”

A fi d’il·lustrar els processos de fraseologització i de canvi fraseològic hem triat una UF que utilitzarem a tall d’exemple. Es tracta tan sols d’una aproximació que ajuda a comprendre la interrelació entre els processos.

¹⁰ En l’àmbit alemany s’ha optat per anomenar *Phrasem* (frasema) les unitats estudiades per la fraseologia, vegeu Burger (36). Nosaltres, al llarg de l’article, ens hem decidit per respectar la tradició hispànica (Corpas, 18-19), en part perquè ens interessa remarcar-ne el caràcter d’unitat.

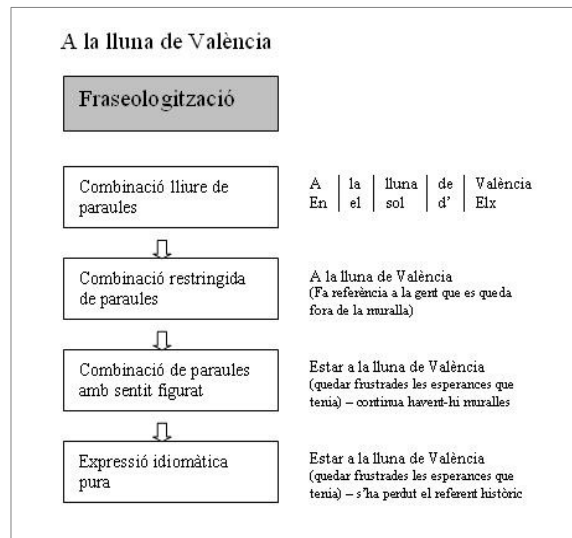

Fig. 5: Esquema del procés d'idiomatització en una UF concreta.

En algun punt temporal en el passat tenia lloc un fet recurrent: en pondre's el sol tancaven les portes de la ciutat de València i els qui arribaven tard havien de passar la nit fora de la muralla¹¹. Segurament els parlants hi feien referència a aquest fenomen amb multitud d'expressions (de combinacions lliures de paraules), però una va triomfar especialment: per metonímia (nit-lluna) els parlants de l'època ho van anomenar quedar-se “a la lluna de València.” D'aquesta manera va nàixer la combinació de paraules que va començar a experimentar el procés particular de fraseologització d'UF idiomàtiques anomenat *idiomatització*. En una fase inicial, es va convertir en una combinació restringida de paraules. Posteriorment, al llarg d'aquest procés, va adquirir encara un altre significat, els ciutadans que havien de quedar-se fora de les muralles, veien frustrades les esperances d'aconseguir entrar en la ciutat i, de forma més general, quedaven burlats, frustrades les esperances que tenien¹². Així, quan acaba el procés d'idiomatització (fixació, més adquisició de sentit figurat), tenim al nostre abast una UF idiomàtica, la forma de la qual és “a la lluna de València” i el significat “quedar frustrades les esperances que tenia.” La relació entre UF i significat era ben clara per als parlants de l'època.

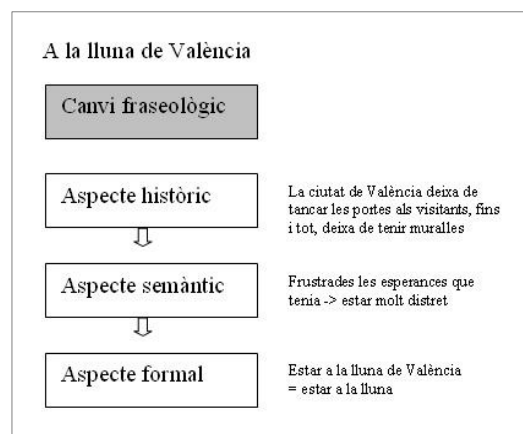

Fig. 6: Esquema del canvi fraseològic en una UF concreta

¹¹ Font: DCVB.

¹² Font: DCVB.

Amb el pas del temps, el fet històric que va donar lloc a la UF va deixar d'ocórrer (es va produir un canvi històric) i, per tant, els parlants ja no en reconeixen la motivació, és a dir, la relació entre la imatge evocada pels elements lèxics i el significat. De manera que en van haver de buscar una altra (la lluna com a satèl·lit llunyà), cosa que va provocar un canvi de caire semàntic: la UF va començar a significar “estar molt distret¹³” (estar a un satèl·lit molt llunyà). Finalment, aquest canvi semàntic ha originat un canvi de forma, ja que en la actualitat, segons el *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans* (DIEC), “estar a la lluna de València” és un equivalent de “estar a la lluna.” Com veiem, en aquest cas el primer canvi es produeix en l'aspecte històric, que provoca el canvi en el semàntic, el qual, al seu torn, és responsable del canvi en el formal. Aquest ordre tan sols és aplicable per l'exemple en concret i variarà segons la UF estudiada.

3. Perspectiva sincrònica: tall a tall.

Fins ara hem vist com la perspectiva diacrònica ens permet retre compte dels processos a què es veuen sotmeses les UF. A partir d'aquest punt, observarem les possibilitats que ens ofereix la perspectiva sincrònica a l'hora d'analitzar les UF en talls de llengua determinats. A cadascun d'aquests talls podrem centrar-nos en la descripció dels components i de la unitat, explicar-ne el significat (la motivació) i podrem establir una classificació.

En l'epígraf anterior hem introduït els conceptes de significat fraseològic i de motivació, ja que eren necessaris per a explicar els processos. A continuació, ens limitarem a recordar que són trets que tan sols es poden observar en sincronia a causa del seu valor canviant. Recordem que, a cada moment, és el conjunt de parlants qui assigna un significat i una motivació a les UFs. Com hem vist prèviament, aquesta motivació no sempre guarda relació amb l'etimologia, ja que es tracta d'un procés cognitiu que activa el parlant per entendre la reacció entre la imatge mental que evoca l'estructura lèxica i el significat figurat de la UF.

La descripció de les UFs, com a unitats que evolucionen, també s'ha de fer des de la sincronia. Això implica, per una banda, que no es poden incloure processos en els trets que les caracteritzen i, per altra, que no podem assumir que una UF present en un tall de llengua contemporània tinguera les mateixes característiques en un tall de llengua diferent. Una locució actual és probable que en altre moment haja sigut una col·locació, així com una combinació de paraules que avui en dia considerariem lliure (sense cap valor afegit) en altre moment pot haver sigut una locució.

Actualment podem esbrinar el significat (denotatiu literal i figurat, connotatiu, pragmàtic i estilístic) a partir dels nostres coneixements de la llengua i de multitud d'exemples. En altres períodes aquesta tasca no és tan fàcil, ja que no disposem ni de la intuïció lingüística, ni de gran quantitat de testimonis, tot i això podem tractar de determinar les característiques concretes de la UF utilitzant els testimonis disponibles. El que considerem molt important és que s'ha d'evitar projectar els coneixements de la llengua actual en la llengua d'altres períodes, ja que açò provocaria un anacronisme i un risc molt gran de cometre equivocacions a causa dels prejudicis.

3.1. Caracterització de les UFs

Actualment disposem de nombroses obres dedicades a determinar els trets que caracteritzen les UFs. En l'àmbit hispànic, podem destacar els treballs de Corpas i Ruiz Gurillo (2001), els quals han estat adaptats (i reformulats) quant al català per Ginebra.

¹³ Font: DIEC.

Pel que fa a l'àmbit germànic –amb gran influència en l'àrea nòrdica i eslava– trobem els llibres de Burger, actual president de l'Associació Europea de Fraseologia¹⁴. A continuació farem un breu repàs de les característiques citades per aquests autors i aportarem la nostra opinió sobre la qüestió.

El manual de Corpas –elaborat a partir dels estudis previs sobre els fenòmens lèxics formats per més d'una paraula– va assentar les bases per a l'estudi de la fraseologia espanyola. En aquest manual feia una síntesi de les teories dels lingüistes que s'hi havien dedicat fins a aquell moment, procedents principalment de tres grans blocs: l'estructuralisme europeu occidental, els lingüistes de l'antiga Unió Soviètica i la lingüística nord-americana. A partir d'aquesta síntesi, proposava una caracterització del fenomen de les UFs (19-32), que incloïa trets molt diversos com ara la freqüència (de coaparició dels elements i d'ús de la UF com a conjunt), la institucionalització (o convencionalització, fruit de la repetició), l'estabilitat (que aplegava la fixació i l'especialització semàntica), la idiomaticitat (en el sentit de no composicionalitat, com a grau màxim de l'especialització semàntica), la variació i la gradació.

A pesar que no inclou la polilexicalitat en l'apartat adreçat expressament a les característiques de les UFs, en l'apartat que dedica a definir l'abast de la fraseologia declara que “se centrarà [...] en un subtipus dins d'aquests fenòmens lèxics, el límit dels quals va del sintagma format per almenys dues paraules gràfiques fins a l'oració composta [...] grups de paraules que entren de ple en la subdisciplina de la lexicologia que s'anomena fraseologia” (Corpas, 15). Malgrat aquesta declaració inicial, en ocasions, l'autora defensa la inclusió d'unitats monolèxiques en el camp d'estudi de la fraseologia a causa de la seua idiomaticitat i valor pragmàtic. Pensem que aquest intent d'inclusió va en contra d'una de les característiques bàsiques de les UFs i no ens pareix adequat. De fet, els lexemes també poden ser idiomàtics i presentar valors pragmàtics determinats.

Burger (15-32), per la seua part, utilitza molts dels conceptes citats per Corpas, però organitzats d'una altra manera. Aquest autor considera que les UFs es caracteritzen per la polilexicalitat i la fixesa¹⁵, però mentre que la polilexicalitat és molt fàcil d'identificar, la fixesa no ho és tant, per la qual cosa necessita de trets visibles que la facen més tangible. Aquests trets relacionats amb la fixesa són l'ús generalitzat¹⁶, la fixesa psicolingüística (concepció com a unitat), la fixesa estructural –que presenta, per una banda, irregularitats i restriccions i, per l'altra, variacions, modificacions i errors– i la fixesa pragmàtica. Com a tret addicional, però no essencial, cita la idiomaticitat, que en el seu cas fa referència a la idiomaticitat semàntica, és a dir, la diferència de significat entre la combinació de paraules que forma la UF i el significat fraseològic. Si coincideixen els dos significats, ens trobarem davant d'una unitat no idiomàtica; si coincideix el significat de part de l'expressió, es tractarà d'una unitat semiidiomàtica; i, si no coincideixen en absolut, es tractarà d'una unitat completament idiomàtica. Formulant-ho d'una altra manera, idiomaticitat en el sentit de no composicionalitat, és a dir, que a partir de la suma dels components no podem deduir-ne el significat fraseològic.

Considerem molt encertada la caracterització de Burger, que, a grans trets, també és compartida per Ruiz Gurillo (1997; 2001) i Ginebra. Els dos tenen en compte la

¹⁴ Europhras: <http://europhras.org/>

¹⁵ En l'original parla de *Festigkeit* (qualitat de fix). Com que pensem que el terme *fixació* pot ser ambigu en aquest context, ja que pot fer referència tant a un procés, com a la característica producte d'aquest procés, farem servir *fixació* per a referir-nos al procés i *fixesa* per a referir-nos a la característica.

¹⁶ *Gebräuchlichkeit* en l'original.

polilexicalitat i la fixesa (amb les seues manifestacions) com a característiques essencials de les UFs i la idiomaticitat com a tret subsidiari. En el cas de Ruiz Gurillo, ho planteja des de la Teoria dels Prototips i afirma que les unitats polilèxiques completament fixades i idiomàtiques es trobarien en el centre del prototip i la resta – com és el cas de les col·locacions – en la perifèria. Estem d'acord amb aquesta concepció, però –a diferència de l'autora que, seguint Wotjak, proposa excloure les parèmies– considerem que les parèmies, tot i que tinguen qualitat d'oracions independents, formen part del nucli de la fraseologia.

3.2. Taxonomia de les UFs

A partir de les característiques que consideren rellevants, els diversos autors han presentat algunes propostes de classificació de les UFs.

Ruiz Gurillo (2001: 126), en la seua línia d'una caracterització no discreta de la fraseologia, en lloc de presentar una classificació monolítica amb compartiments estancs, presenta un prototip amb unitats més nuclears i d'altres de més perifèriques. A més, té en compte la funció (i, en part, els components) de la combinació de paraules a l'hora d'establir el prototip, per la qual cosa distingeix entre sintagmes nominals fraseològics, sintagmes verbals fraseològics i sintagmes prepositius. A cadascun d'aquests grups, dibuixa un contínuum que va des de les locucions totalment fixes i idiomàtiques amb paraules diacrítics i/o anomalies estructurals, passant per altres locucions menys idiomàtiques i les col·locacions, fins al compostos sintagmàtics o preposicionals (en el cas dels nominals), unitats sintagmàtiques verbals (en el cas dels verbals) i esquemes fraseològics (pel que fa als sintagmes prepositius). Es tracta d'una proposta molt ben estructurada que reflecteix a la perfecció el caràcter gradual de les propietats de les UFs, però resulta més aviat descriptiva que taxonòmica i, com comentàvem adés, no inclou les parèmies.

Burger (36-42) proposa una classificació integrada per diversos nivells. En primer lloc, divideix les UFs segons la seua funció en la comunicació. Així, identifica UF referencials –que estan vinculades amb els referents, com ara *ovella negra*–, estructurals –que serveixen per a establir connexions en el llenguatge, per exemple *amb referència a*– i comunicatives –que intervenen en els actes de parla, com ara *bon dia*. Dins de les UFs referencials, separa les que tenen valor oracional (i fins i tot de text) i els sintagmes. Tant les UFs amb valor d'enunciat com el sintagmes poden presentar diversos graus d'idiomaticitat, però en el cas dels sintagmes, els que en presenten un grau molt baix reben un nom específic: col·locacions. Dins de les UF amb valor d'enunciat fa una altra classificació entre frases fetes¹⁷ (amb una gran importància en l'oralitat) i fórmules tòpiques, que, al seu torn, es divideixen entre dites i llocs comuns. A més, hi afig una classificació sintàctica complementària i defineix algunes classes especials d'UF (44-51). Considerem que la classificació inicial és molt útil, però les posteriors subdivisions fan que siga de difícil aplicació.

Corpas (32-52), com a continuació de la seua síntesi de treballs precedents, analitza les classificacions de diversos autors i n'assenyala els criteris bàsics de les respectives propostes taxonòmiques. Entre aquests criteris, es troba la distinció entre element oracional i oració completa; fixació en el sistema, en la norma o en la parla; fragment d'enunciat o enunciat complet (que al nostre parer se superposa amb el primer criteri); restricció combinatòria limitada o total i grau de motivació semàntica. Finalment proposa combinar el criteri d'enunciat –segons ella, d'acte de parla– amb el de la fixació (en la norma, en el sistema o en la parla) per establir un primer nivell de

¹⁷ *Feste Phrasen* en l'original.

classificació en tres esferes. Aquesta divisió en tres esferes ens sembla molt productiva, ja que realment aconsegueix el seu objectiu d'agrupar elements semblants, a cadascuna de les esferes, per la qual cosa la reflectirem en la nostra proposta taxonòmica. Però ens agradaria fer un parell de precisions.

En primer lloc, considerem que caldria revisar el criteri de fixació en la norma, en el sistema o en la parla que Corpas adopta a partir de Thun. Segons aquest autor, els enunciats fraseològics són unitats de la parla i pertanyen exclusivament al patrimoni socio-cultural de la comunitat parlant. Això podria ser correcte si prenem en consideració l'inici de la vida de l'enunciat, però en el tall sincrònic aquest ja forma part del sistema i és una unitat a l'abast de tots els parlants de la llengua. De manera anàloga, les locucions i les col·locacions són unitats del sistema a l'abast de tots els parlants i totes tres estan subjectes a la norma (s'actualitzen seguint la norma diatòpica, diafàsica i diastràtica). De fet, si no formaren part del sistema de la llengua, no serien identificades com a unitats pels parlants i les característiques afegides que presenten en relació amb les combinacions lliures de paraules no serien expressades ni percebudes. De manera que proposem modificar aquest criteri de la fixació en diferents instàncies per un nou criteri: el grau de fixesa de la unitat.

En segon lloc, voldríem fer uns comentaris en relació amb la definició d'*enunciat* adoptada per Corpas en el segon criteri. La definició prové de de Zuluaga (191) i declara que un enunciat és una “unitat de comunicació mínima, producte de l'acte de parla, que es correspon generalment amb una oració simple o composta, però que també pot constar d'un sintagma o d'una paraula.” Com que, segons el nostre criteri, una de les característiques essencials de les UFs és la polilexicalitat, una paraula aïllada, per molt que constituïska un acte de parla, no pot ser considerada una UF.

Considerem més adequada la definició d'enunciat que fa el DIEC, que el defineix com a tota “expressió lingüística mínima d'una idea, d'un fet.” Com que és difícil delimitar exactament l'abast d'una expressió lingüística mínima, hem decidit considerar enunciat les expressions formades per més de dues paraules significatives. En aquest context, una paraula significativa seria un substantiu, un verb, un adjectiu i els adverbis menys comuns. A continuació presentem una proposta taxonòmica que inclou les modificacions que hem considerat adients, que afecten la intensió i l'extensió de les definicions.

No enunciat (un màxim de 2 paraules significatives)	Baix grau de fixació (no percepció d'unitat)	Esfera I	Col·locacions
	Alt grau de fixació (percepció d'unitat)	Esfera II	Locucions
Enunciat (més de 2 paraules significatives)			Esfera III

Fig. 7: Matisació de la taxonomia de les tres esferes de G. Corpas.

En l'esfera I incloem les col·locacions, combinacions de paraules que presenten com a màxim dos mots significatius, amb un grau baix de fixesa. Normalment estan formades per un mot fort, que seria la base, i un mot feble o afeblit, que seria el col·locat o conconrent. El parlant les percep com a dues paraules separades, però la paraula forta influeix en la tria de la feble o afeblida. La semàntica de les dues paraules

té a veure en la seua formació, encara que no n'és l'únic factor.

En l'esfera II apleguem les locucions, combinacions de paraules que inclouen com a màxim dos mots significatius, que el parlant percep com a una unitat i que presenten un grau alt de fixesa (freqüència de coaparació, reproduïbilitat, etc.).

I en l'esfera III agrupem els enunciats fraseològics, que són les combinacions de paraules que inclouen més de dos mots significatius, amb un grau alt de fixesa i que el parlant percep com a una unitat. Aquests enunciats representen l'expressió lingüística mínima d'una idea.

Aquesta podria semblar una classificació capritxosa, però, a l'hora d'establir el límit de dues paraules significatives, hem tingut en compte diversos factors. Segons la nostra experiència, les UFs més elaborades tenen determinats trets en comú, com ara l'origen, la supervivència i la percepció per part dels parlants. A més, considerem que si més de dues paraules significatives solen aparéixer juntes, sempre presenten un grau alt de fixesa, ja que, en cas contrari, no coapareixerien. Hem conservat el nom d'*enunciat* que proposa Corpas, ja que, com defineix molt encertadament el DIEC, els enunciats expressen una idea, un fet o un judici, encara que puguen ser combinats amb més paraules a l'hora d'actualitzar-les en el discurs. Convé no oblidar que, en les tres categories, podem trobar elements que presenten sentit figurat.

4. Conclusions

La fraseologia és una disciplina relativament recent que ha experimentat un gran creixement en els últims 30 anys. Aquest creixement, però, es limita a les aproximacions sincròniques a les UFs i deixa sovint de banda la diacronia (entesa com a evolució). Açò és encara més sorprenent si tenim en compte que les UFs són producte de l'evolució diacrònica.

Al llarg de l'article hem descrit i defensat l'estudi integrador de les UFs com a unitats de la llengua. En primer lloc ens hem centrat en els aspectes que es poden observar des de la diacronia, que són bàsicament el procés de fraseologització i el canvi fraseològic. I, en segon, hem parlat de les qüestions que s'han d'estudiar en sincronia, com ara la motivació, la caracterització i la taxonomia de les UFs. Com hem intentat deixar clar, ambdues perspectives són complementàries i considerem que és important tenir-les en compte, amb la precaució de ser conscients en quin eix ens trobem en cada moment.

Pensem que el marc teòric que hem establert ens permet analitzar UFs de forma aïllada, i centrar-nos en aspectes concrets com ara la identificació de variants històriques i sinònims, la descripció de l'evolució històrica dels sinònims i les variants lèxiques, les interferències formals i semàntiques que hi ha hagut entre les variants, etc. Però el potencial d'aquest marc teòric ens permet anar encara més lluny i pot facilitar la determinació de la relació entre codificació de la llengua i fraseologia, el comportament de la fraseologia en els diferents períodes de la llengua i les normes del llenguatge formulaic.

Obres citades

- Barz, Irmhild. "Primäre und sekundäre Phraseologisierung." En Wolfgang Fleischer ed. *Textbezogene Nominationsforschung. Studien zur deutschen Gegenwartssprache*. Berlin, 1985. 119-140.
- Burger, Harald. *Praseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. 4., neu bearbeitete Auflage. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2010.
- Conca, Maria. *Paremiologia*. Servei de Publicacions de la Universitat de València: València, 1987.
- Conca, Maria & Josep Guia. "L'ús dels termes paremiològics en la història de la literatura catalana." *El Marges* 48 (1993): 23-53.
- Corpas, Gloria. *Manual de fraseología española*. Gredos: Madrid, 1996.
- Coseriu, Eugenio. *Synchronie, Diachronie und Geschichte: das Problem des Sprachwandels*. München: W. Fink, 1974.
- Coulmas, Florian. "Idiomatizität: zur Universalität des Idiosynkratischen." *Linguistische Berichte* 72 (1981): 27-50.
- Cuenca, M. Josep. "L'estudi de les construccions idiomàtiques des de la lingüística cognitiva i l'anàlisi contrastiva." En V. Salvador & A. Piquer eds. *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Castelló: Publicacions de la Universitat Jaume I, 2000. 33-48.
- DIEC2 = *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2007. <http://dlc.iec.cat/index.html>.
- DCVB= Alcover, Antoni Maria & Francesc de Borja Moll. *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Palma de Mallorca: Moll, 1928-1962. 12 vols.
- Dräger, Marcel. "Plädoyer für eine diachrone Perspektive in der Phraseographie." En Natalia Filatkina, Ane Kleine-Engel, Marcel Dräger & Harald Burger. *Aspekte der historischen Phraseologie und Phraseographie*. Heidelberg: Winter, 2012.
- Eberenz, Rolf. "Les locucions verbals en la prosa de Ramon Llull." *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes* 9 (1984): 9-41.
- Feilke, Helmuth. "Kontext - Zeichen - Kompetenz. Wortverbindungen unter sprachtheoretischem Aspekt." En K. Steyer ed. *Wortverbindungen - mehr oder weniger fest. Jahrbuch 2003 des IDS*. Berlin: de Gruyter, 2004. 41-64.
- Filatkina, Natalia, Ane Kleine-Engel, Marcel Dräger & Harald Burger, eds. *Aspekte der historischen Phraseologie und Phraseographie*. Heidelberg: Winter, 2012.
- Filatkina, Natalia. "Formelhafte Sprache und Traditionen des Formulierens (HiFoS): Vorstellung eines Projekts zur historischen formelhaften Sprache." *Sprachwissenschaft* 32/2 (2007): 217-242.
- Fleischer, Wolfgang. "Zur Bedeutungsbeschreibung von Phraseologismen." En Joachim Schildt ed. *Die Lexicographie von heute und das Wörterbuch von morgen. Analysen - Probleme - Vorschläge*. Berlin: Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut für Sprachwissenschaft, 1983. 187-206.
- Ginebra, Jordi. "Fraseologia, concurrències lèxiques i llengua estàndard." En Miquel Àngel Pradilla ed. *Identitat lingüística i estandardització*. Valls: Cossetània Edicions, 2003. 7-55.
- Howarth, Peter. "Describing diachronic change in English phraseology." En Gloria Corpas ed. *Las lenguas de Europa: estudios de fraseología, fraseografía y traducción*. Granada: Comares, 2000, 213-230.
- Martines Peres, Vicent. *Les traduccions de les poesies d'Ausiàs March a l'anglès. Eines per a l'estudi del llenguatge poètic d'Ausiàs March i de les seues relacions romàniques a partir de les seues traduccions angleses del segle XX* [Tesis

- doctoral inèdita dirigida pel Prof. Dr. Víctor Pina Medina]. Universitat d'Alacant, 2003.
- . "Materials per a l'anàlisi multilingüe i contrastiva de locucions, col·locacions i fraseologia. Un escandall quant a Ausiàs March i Tirant lo Blanch." *Caplletra. Revista Internacional de Filologia* 40 (2007). 153-191.
- Munske, Horst Haider. "Wie entstehen Phraseologismen?" En. Klaus J. Mattheier, Klaus-Peter Wegera, Walter Hoffman, Jürgen Macha & Hans-Joachim Solms. *Vielfalt des Deutschen. Festschrift für Werner Besch*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1993. 481-515.
- Pérez Saldanya, Manuel "Entre el lèxic i la gramàtica: els processos de gramaticalització." En M. Teresa Cabré. *Cicle de conferències 95-96. Lèxic, corpus i diccionaris*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada (Universitat Pompeu Fabra), 1997. 91-111.
- Pérez Saldanya, Manuel & Vicent Salvador. "Fraseologia de l'encara i processos de gramaticalització." *Caplletra* 18 (primavera 1995): 85-108.
- Piirainen, Elisabeth. *Widespread Idioms in Europe and Beyond. Toward a Lexicon of Common Figurative Units*. Peter Lang: New York, 2012.
- Ruiz Gurillo, Leonor. *Aspectos de fraseología teórica española*. València: Universitat de València, 1997.
- . *La fraseología del español coloquial*. Ariel: Barcelona, 1998.
- . "La fraseología como cognición. Vías de análisis." *Lingüística española actual*, 23, 1 (2001): 107-132.
- Sánchez López, Elena. *Estudi de la llengua d'Ausiàs March a través de les col·locacions. Una aproximació semiautomàtica*. Boston/Berlín: de Gruyter, 2013 (en premsa).
- Thun, H. "Probleme der Phraseologie. Untersuchungen zur wiederholten Rede mit Beispielen aus dem Französischen, Italienischen, Spanischen und Rumänischen." *Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie* 168. Tübingen: Maz Niemeyer, 1978.
- Vernet i Anguera, Roser. "Aproximació a un estudi de les unitats lingüístiques estereotipades a Primera història d'Esther." *Llengua & Literatura* 10 (1999): 197-242.
- Wotjak, G. "En torno a la traducción de unidades fraseológicas (con ejemplos tomados del español y el alemán)." *Linguistische Arbeitsberichte* 40 (1983): 56-80.
- Zuluaga, Alberto. "Introducción al estudio de las expresiones fijas. *Studia Romanica et Lingüística*." Frankfurt a. M.-Bern-Cirencester/U.K.: Peter Lang, 1980. X.